

Ярослав Затилюк, Катерина Кириченко

Повідомлення *Анналів* Яна Длугоша про коронацію Данила Романовича та їх походження¹

Галицько-Волинський літопис (далі — *ГВл*) є єдиним оригінальним та, як вважають, сучасним джерелом, яке згадує про коронування Данила Романовича легатом римського папи Інокентія IV в Дорогичині. Проблематичне у багатьох відношеннях, літописне повідомлення ще й надто лаконічне, що спонукає дослідників залучати іншого роду джерела для реконструкції причин, обставин та наслідків цієї події. Коло цих текстів добре відоме і визначене віддавна: документи папської канцелярії (регести папських булл) та різного роду наративні пам'ятки (зокрема, реляції Платона Карпінського та францисканських місієв, *Життєпис* Інокентія IV та деякі тогочасні хроніки). На їх основі покоління істориків, починаючи зі Михайла Гарасевича (тобто з кінця XVIII ст.), намагаються з'ясувати послідовність подій та розкрити інтереси і наміри сторін.

Крім *ГВл* про коронування Данила розповідають також *Анналі Польщі* Яна Длугоша. Створені значно пізніше літопису, у 1460–1480-х рр., саме вони найдетальніше описують коронацію Данила у Дорогичині. Цю подію, утім, інтерпретовано з прямо протилежної до літопису перспективи, хоч, здавалося б, із додатковими і немаловажними деталями.

Серед дослідників давно узвичаїлись переконання, ніби Ян Длугош при створенні *Анналів Польщі* користувався з незбережених оригінальних джерел. В такому разі, його повідомлення про коронацію Данила Романовича могли б отримати статус незалежного джерела, рівноцінного до *Галицько-Волинського літопису*.

Подібна можливість спонукає до спеціального дослідження джерелознавчої основи повідомлень Длугоша, зокрема, необхідно з'ясувати, які тексти міг використовувати автор *Анналів* і як він працював з їх інформацією.

1 Автори щиро дякують усім колегам — учасникам Літописного семінару Центру досліджень з історії Київської Русі Інституту історії України НАНУ за зацікавленість при обговоренні цього тексту та корисні поради. А також висловлюють особливу вдячність О.П. Толочку, без порад та зауважень якого, цей текст був би гіршим. Разом із тим, усі помилки та недоліки статті належать тільки авторам.

Історіографія питання

Джерелам «руських» повідомлень *Анналів* Яна Длугоша присвячено чимало розвідок².

Олександр Семкович, один з перших ретельних дослідників джерел Длугоша, дійшов висновку, що повідомлення про коронацію Данила «засноване на невідомому джерелі»³. З того часу і до сьогодні цей висновок уточнюється різного роду припущеннями про руське чи польське походження такого тексту.

Серед здогадних джерел Длугоша Семкович розпізнавав текст, близький до *ГВл*⁴. Цю думку пізніше розвинув Ю.О. Лімонов, перелічивши повідомлення *Анналів*, що могли б походити із подібного джерела⁵. Та з часом дослідники стали означувати джерела Длугоша більш розпливчато, віддаючи перевагу припущенням про невідомі або ж загиблі пам'ятки південно-руського літописання. Так, Євген Перфецький головне руське джерело Длугоша визначив як «особливий звід Іпатіївського літописання» в особі втраченого «Перемишльського літописного кодексу 1225 р.»⁶ Подібним чином літописні джерела *Анналів* сумарно окреслено у незавершеному, на жаль, дослідженні Н.І. Щавелевої. Як вважала дослідниця, «південноруське літописання» Длугош знав завдяки літописному зводу смоленського походження першої третини XV ст., де відобразилися оригінальні повідомлення літописців *Іпатіївської* редакції⁷. У дисертації Р. Наливайка зроблено висновок про використання Длугошем якогось літопису, створеного на території Галицько-Волинської Русі у першій третині XV ст. Цей гіпотетичний літопис мав би включати повідомлення давнього літописання до 1238 р. та особливий русько-литовський літопис⁸. Натомість в останньому за часом дослідженні Д. Карнаухова відроджено ідеї Семковича та Лимонова: Длугош використав саме повідомлення *ГВл*, які переробив відповідно до власних уявлень та поглядів⁹. Отож, історіографічна думка описала повне коло, повернувшись до ідеї *ГВл* як головного чи навіть єдиного джерела руських повідомлень *Анналів*.

2 Грунтовний аналіз історіографії, присвяченої «руським» джерелам Длугоша див.: Карнаухов Д.В. Проблема русских летописных источников Яна Длугоша и Мачея Стрыйковского в отечественной и зарубежной историографии. *Вестник Томского государственного университета*, № 346. *История*. Томск, 2011, 69–73.

3 Aleksander Semkowicz, *Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich Jana Długosza (do roku 1384)* (Kraków, 1887), 266.

4 Aleksander Semkowicz, *Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich*, 53–54.

5 Лимонов Ю.А. Культурные связи России с европейскими странами в XV–XVII вв. Л., 1978, 86–89.

6 Перфецький Е. Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі Хроніки Яна Длугоша. *ЗНТШ*. Т. 149. Львів, 1928, 1–54; Evgenij Perfeckij, *Historia Polonica Jana Długosze a ruske letopisectvi* (Praga, 1932).

7 Щавелева Н.І. Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша (книги I–VI). М., 2004, 47–50.

8 Наливайко Р.А. Древняя Русь и Великое княжество Литовское в «Annales Poloniae» Яна Длугоша. Автореф. дис. канд. ист. наук. СПб., 2007.

9 Карнаухов Д.В. *История русских земель в польской хронографии конца XV–XVII в.* Новосибирск, 2009.

Між тим, у недавніх публікаціях Даріуша Домбровського категорично заперечено можливість запозичення Длугошем інформації з *ГВл*, як загалом в повідомленнях про події XIII ст., так і в описі коронування Данила зокрема. Як наполягає дослідник, повідомлення про коронацію Данила Романовича у *ГВл* та в *Анналах* містять настільки різні подробиці, що зближення двох текстів неможливе (названо абсолютно різних людей довкола головних героїв; по-різному викладено умови коронації — збереження грецького віровизнання та допомогу у війні з татарами у *ГВл*, перехід до латинського обряду в *Анналах*; неспівмірною є активність ключових персонажів: у літописі коронування є ініціативою папи та його легатів, у Длугоша — настійливим проханням самого князя тощо)¹⁰. Версія *Анналів*, на переконання дослідника, заснована на якихось втрачених текстах XIII ст. польського походження, що містили відомості про коронацію. Ними мали бути або документальна реляція якоїсь особи із оточення краківського єпископа Прандоти (недарма ж Длугош називає його ім'я), або ж повідомлення у гіпотетичному рочнику, який мав би протягом XIII ст. вестись у Кракові як продовження *Хроніки* Вінцентія Кадлубка (що закінчувалася описом подій 1202 р.)¹¹.

Категоричне твердження Домбровського цілком логічно продовжує традиції досліджень *Анналів* польськими вченими у 1980-х рр. Саме тоді Герард Лябуда обґрунтовував ідею про використання Длугошем незбереженої хроніки XIII ст., створеної, на його думку, при краківському домініканському монастирі. Більше того, дослідник на основі повідомлень *Анналів* за 1205–1259 рр. навіть спробував реконструювати зміст цього здогадного тексту¹². Аналізуючи повідомлення про коронацію Данила, він зауважив: «Не варто сумніватися, що в краківському середовищі уважно стежили за коронацією Данила, тож це мало би відобразитися у якихось місцевих хроніках»¹³.

Між тим, гіпотезу «уважного стеження за коронацією Данила» «у краківському середовищі» важко підтвердити текстуально. Адже з усіх текстів, що хронологічно з'явилися від часу Кадлубка до Длугоша, лише в одному — в *Рочнику Красінських* — вміщено коротку згадку про коронування Данила у 1253 р. Показово, що ані так звана *Хроніка Дзежви*, ані *Великопольська хроніка*, ані (що особливо показово) *Рочник краківського капітулу* (доведений до

10 Dariusz Dąbrowski, "Czy Jan Długosz pisząc siódmą księgę "Annalium" korzystał z Kroniki halicko-wołyńskiej lub źródła jej pokrewnego?" *Ruthenica* 3 (2004), 150–185; Dariusz Dąbrowski, "Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza i jego szesnastowiecznych polskich kontynuatorów," *Княжа доба: історія та культура*. Вип. 2. Львів, 2008, 109–122.

11 Dariusz Dąbrowski, "Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza," 111.

12 Хроніка ця мала би охоплювати період 1205–1259 рр. Див.: Gerard Labuda, *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach królestwa Polskiego Jana Długosza: próba rekonstrukcji* (Poznań, 1983). Попри високий авторитет Лябуди, ця джерелознавча процедура, проте, нагадує неодноразово висміяні спроби М. Брайчевського реконструювати давній «Літопис Аскольда» IX ст. з повідомлень пізнього *Никонівського літопису* XVI ст.

13 Gerard Labuda, *Zaginiona kronika*, 151–152.

1266 р.) нічого не знають про коронацію Данила. Можливо, ця подія не була аж такою знаменною в очах польських хроністів XIII ст., як це здається сучасним дослідникам, на відміну, наприклад, від загибелі батька Данила — Романа Мстиславича під Завихвостом 1205 р., згадану чи не в усіх польських історичних пам'ятках. Тож, чи можна мати бодай якусь впевненість у гіпотезі про існування певної реляції про коронацію у Кракові, яку бачив тільки Длугош?

Одним із ключових аргументів цієї гіпотези є наявність імені краківського єпископа Прандоти в *Анналах*. Однак пояснити згадку цього імені може не лише гіпотеза про існування якогось доступного Длугошу (і більше нікому) документу з цим іменем, але й значно економніша, що не вдається до «творення» невідомого тексту. Як ми спробуємо продемонструвати нижче, присутність в тексті *Анналів* такого персонажу, як єпископ Прандота, цілком пояснима в рамках специфічного стилю історіописання та ідеологічних упереджень самого Длугоша.

Подібно до гіпотез про «невідоме руське джерело», розвиток Домбровським ідей Лябуди про «невідоме польське джерело» очевидним чином підносить і утверджує значимість *Анналів* як історичного джерела: якщо тут відображено оригінальні тексти XIII ст., то повідомлення про коронування Данила мусять вважатися рівноцінними до повідомлень *ГВл*. Іншими словами, *Анналі* — витвір ранньої польської ренесансної історіографії — здобувають статус незалежного джерела, у якому знайшла відображення паралельна і сучасна до *ГВл* версія з польського боку.

Наслідком культивованих з XIX ст. уявлень про оригінальні джерела Длугоша стала певна методологічна розкутість дослідників: текст кінця XV ст. раз по раз залучали для реконструкції «ланцюга подій» середини XIII ст. Так, вже М. Дашкевич у студії про Данила Романовича 1873 р. (зауваживши, що Длугош «спотворює справу коронації») вдавався до повідомлень *Анналів*, з'ясовуючи перебіг контактів папи і князя¹⁴. Згодом М. Чубатий спирався на Длугоша в аналізі місії папського легата на Русі 1249 р.¹⁵, і так само, апелюючи до «документального джерела» Длугоша, чинив це В.Т. Пашуто¹⁶. Залучення тексту Длугоша для реконструкції та інтерпретації подій, пов'язаних з коронацією Данила, все ще вважається нормою у дослідженнях політичної історії¹⁷. Можна очікувати, що нова спроба підвищення джерелознавчого

14 Дашкевич Н. *Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям*. К., 1873, 153–155, прим. 5.

15 Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії. *ЗНТШ*. Т. 123–124. Львів, 1917, 48–50.

16 Пашуто В.Т. *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*. М., 1950, 254. Див. також: Котляр М.Ф. *Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментарі*. К., 2002, 280–282; Киселів М. Внешня політика Даниїла Галицького на рубежі 1240–1250-х годов. *Історический формат*. № 4. 2015, 327–343.

17 Див., наприклад: Andrzej Wawryniak, “Daniel Romanowicz w dyplomacji europejskiej XIII wieku. Zarys problematyki,” *Daniel Romanowicz i jego czasy* [=Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 12/6] (Lublin, 2014), 86.

статусу *Анналів* у дослідженнях Домбровського додаватиме дослідникам мотивацію до залучення свідчень Длугоша для реконструкції обставин коронації Данила. Перші жертви довірливості вже є¹⁸.

Між тим, висновки Домбровського, що Длугош не використовував *ГВл* (в жодній версії чи редакції) перекреслюють і відкидають результати майже всіх попередніх джерелознавчих досліджень *Анналів*, починаючи від Семковича. Те, що в тексті Длугоша очевидний вплив *ГВл*, було зрозумілим навіть для тих з істориків, які не заглиблювалися у питання джерел польського хроніста. Так, в одній з приміток, М.С. Грушевський, із властивою йому безпомилковою джерелознавчою інтуїцією, зазначив, що повідомлення про зносини Данила з папою «Длугош викомбінував з літописної звістки» про Опізо, висланого для коронації Данила¹⁹. Очевидним був вплив *ГВл* і для А. Генсьорського²⁰. Генсьорський також підтримував точку зору Семковича (щоправда, не зазначивши джерело) про хронологічну рамку запозичень Длугошем з «галицького джерела» 1288 р.²¹

Аргументація Домбровського, як зазначалось вище, заснована на тому, що версії *ГВл* і Длугоша прямо протилежні ідеологічно, що нібито означає: хроніст не міг знати версії літопису, інакше представив би події в близькій, або й тотожній до літопису інтерпретації. Останнє, однак, не враховує того факту, що Длугош — не середньовічний компілятор, навпаки, він є представником гуманістичного історієписання, який вільно поводить з своїми джерелами — відповідно до мети свого твору цитує їх, або запозичує їхню інформацію і «переплавляє» у рамках власних інтерпретативних стратегій. Не варто очікувати від ренесансного гуманіста постійного сумлінного компілювання фрагментів своїх джерел. Далі ми спробуємо продемонструвати,

18 Див.: Войтович Л. «Подвійна» коронація Данила Романовича: загадка легенди чи реальний факт? *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 9. *Король Данило Романович 1264–2014*. Львів, 2015, 131–143; передрук.: Войтович Л. *Галич у політичному житті Європи XI — XIV століть*. Львів, 2015, 310–319.

19 Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. 3. Львів, 1905, 69–70, прим. 3.

20 Пор.: «Головним джерелом, яким користувався Длугош при описі галицько-волинських подій XIII ст. (а майже всі руські звістки з того часу в хроніці Длугоша обмежуються виключно Галицько-Волинським князівством), був, безперечно, якийсь галицько-волинський літопис, остання руська звістка якого повідомляє про пошесть на Русі після відходу Телебути в 1287 р. (у Длугоша під 1288 р.). Дальші руські повідомлення починаються у Длугоша з другої половини XIV ст. (період литовсько-руської держави) і були, очевидно, взяті з іншого джерела» (див.: Генсьорський А. *Галицько-Волинський літопис (процес складання, редакції і редактори)*. К., 1958, 58–59). Дослідник навіть зближував деякі фразеологізми *ГВл* із текстом Длугоша: «Галицько-волинські вістки у Длугоша, з яких деякі, навіть у скороченому латинському перекладі, за фразеологією дуже близькі до відповідних вісток нашого літопису, закінчуються вісткою про епідемію на Русі і в Польщі після походу Телебути. Цю саму вістку знаходимо і в Галицько-Волинському літописі (Іпатіївський список, 1284 р.)» (Генсьорський А. *Галицько-Волинський літопис (Лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості)*. К., 1961, 5).

21 Так, Семкович зауважив, що «руські» повідомлення Длугоша закінчуються 1288 р., а далі йде велика (майже на сто років) лакуна у повідомленнях, запозичених з «руських» джерел (йдеться про запозичення з *Першого зводу літописів ВКЛ*). Див.: Aleksander Semkowicz, *Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich*, 54–55.

що версія Длугоша про коронацію створена на основі інформації *ГВл*, яку польський хроніст переосмислював за канонами гуманістичного історієписання і відповідно до власних конфесійних упереджень. При цьому ми безпосередньо звернемося до рукописного автографу *Анналів*, що дасть нам змогу з'ясувати спосіб і послідовність роботи Длугоша з літописною інформацією, а в кінцевому підсумку пояснити, чому його версія про коронацію стала дзеркальною протилежністю до відповідних повідомлень *ГВл*.

Автограф *Анналів Польщі* Длугоша: особливості створення загального тексту та повідомлення про коронацію

Важливим внеском Д. Домбровського є звернення уваги до спостережень Ванди Семкович-Зарембіної щодо рукопису так званого «автографу» Яна Длугоша. Як показала польська дослідниця, повідомлення Длугоша про коронацію Данила під 1246 р. не було єдиним: в автографі *Анналів* наявне ще одне повідомлення про коронацію, вміщене під 1253 роком у вигляді приписки, що була на якомусь етапі закреслена²². Цього другого повідомлення не знав перший серйозний дослідник джерел *Анналів* Олександр Семкович, не відали про нього також і дослідники XIX — першої пол. XX ст. Закреслена в автографі, приписка 1253 р. очікувано не відобразилася у пізнішій рукописній традиції *Анналів*, на якій ґрунтувалися ранні латинські та польські видання *Анналів* XVIII—XIX ст. Іншими словами, ані рукописна традиція (крім автографу), ані доступні видання Длугоша не містили подвійного повідомлення про коронацію Данила Романовича. На відміну від «повідомлення 1246 р.», «повідомлення 1253 р.» не увійшло до видання *Анналів*, а, відповідно, не потрапило й до наукового обігу²³.

Дослідники часто користувалися (чи користуються й дотепер) або польським перекладом *Анналів*, або ранніми латинськими виданнями, які не орієнтувались на текст автографу. Йдеться не тільки про відоме «липське» видання 1711–1712 р.²⁴, а й про публікацію Олександра Пшездзєцького 60–70-х років XIX ст.²⁵ Проблема останньої полягає у слабкості опрацювання величезної кількості рукописів (за списком, вміщеним у першому томі, їх майже 70²⁶): видавці пішли за усталеними у той час принципами видання, що

22 Wanda Semkowicz-Zarembina, *Powstanie i dzieje autografu Annalium Jana Długosza* (Kraków, 1952), 27–28. Огляд спостереження див.: Dariusz Dąbrowski, “Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza,” 109–111.

23 Ціоправда, як переконливо показав Домбровський, про цю приписку знав Мацей Меховський, вочевидь, користуючись безпосередньо рукописом автографу Длугоша (Dariusz Dąbrowski, “Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza,” 113–116).

24 Перше видання *Анналів* Яна Длугоша 1615 р. було доведено лише до книги VI.

25 *Joannis Długosz senioris canonici Cracoviensis Opera omnia*, A. Przewdziecki, t. 2–14, (Kraków, 1878–1887).

26 *Joannis Długossii seu Longini canonici Cracoviensis Historia Polonicae Libri XII. Tomus I* (Cracoviae, 1872), I–VII.

полягали у своєрідному пошуку загального для усіх рукописів тексту та подачі малозначимих відмінностей між рукописами без встановлення залежностей списків, а головне — без акценту на автографу²⁷. Показово, коли рукопис автографу у 60-х роках XIX ст. потрапив до видавців, вони були розчаровані, адже це виявився скромний том, писаний різними руками з великою кількістю дописок, що нагадував радше *brulion*, тобто зошит для нотаток²⁸.

З огляду на вищесказане, аби зрозуміти спосіб і послідовність роботи Длугоша, а тим самим і встановити джерела *Анналів*, необхідно працювати з автографом цього твору, а не з пізнішими рукописними списками, незграбно відображеними у згаданих вище виданнях. І в нашому випадку це цілком реальна можливість, адже до нас дійшла перша частина так званого автографу *Анналів*²⁹, оповідання у якій доведено до 1406 року. За задумом Длугоша, ця частина розподілялася на три: перша закінчувалася 1240 роком, друга охоплювала події 1241–1338 рр., і, нарешті, третя містила повідомлення за 1339–1406 рр.³⁰

Зрозуміло, що при такому величому задумі та великій кількості джерел, автору необхідна була певна система роботи. Організацію роботи Яна Длугоша над текстом *Анналів* (спираючись на рукопис автографу) узагальнено подала Семкович-Зарембіна. Отже, спочатку Длугош каталогізував свої матеріали за хронологічним принципом, створивши порічну картотеку виписок з джерел (що давало йому можливість додавати нові матеріали під певні роки чи змінювати розташування інформації); після цього він переробляв текст виписок, згідно певного задуму, групував текст та замовляв переписку цього згрупованого тексту у непереплетені зошити. Дуже вірогідно, що Длугош передбачав подальші доповнення у проміжках між абзацами, на полях та вкладних аркушах. Фактично, як зазначає Семкович-Зарембіна «за життя Длугоша автограф тричі змінював свій вигляд»: з чистовика він став чернетковим зошитом, але при почерговій переписці деяких сторінок він знов став чистовиком до наступних доповнень³¹. Дослідниця вважає, що на основі виділення етапів роботи можна говорити про три редакції *Анналів*³². Таким чином, розглянувши місцезнаходження тексту того чи іншого повідомлення у рукописі, можна більш-менш впевнено реконструювати послідовність внесення інформації до тексту Длугошем. Завдяки зусиллям і старанням поль-

27 Див. детальнішу характеристику цього видання: Wanda Semkowicz-Zarembina, "Autograf Długosza i jego warsztat w nowej edycji „Annales”,” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 561: *Prace historyczne*, z. 65: *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza* (Kraków 1980), 269.

28 Wanda Semkowicz-Zarembina, "Autograf Długosza i jego warsztat w nowej edycji „Annales”,” 270.

29 Ioannes Długossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czartoryskich, 1306 IV Rkps, 1078 s. [<https://dlugosz.polona.pl/pl/rekopisy-i-edycje/autograf/>].

30 Щавелева Н.И. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша*, 25–26.

31 Wanda Semkowicz-Zarembina, "Autograf Długosza i jego warsztat w nowej edycji „Annales”,” 277.

32 Wanda Semkowicz-Zarembina, "Autograf Długosza i jego warsztat w nowej edycji „Annales”,” 277.

ських архівістів, на сайті *dlugosz.polona.pl* нині можна ознайомитися із відсканованим рукописом автографу і з'ясувати напрямок роботи Длугоша у кожному конкретному випадку. Звернення безпосередньо до тексту автографу дають можливість зробити принципово важливі висновки, адже ми маємо справу із робочим текстом. Дописки, вимарування тексту тощо засвідчують, що робота Длугоша над *Анналами* тривала постійно, й хроніст повертався до тієї чи іншої інформації та редагував її.

Роботу Яна Длугоша над першою частиною *Анналів* (куди входить і VII книга із повідомленнями про коронацію Данила), згідно дослідників автографу³³, можна уявити наступним чином: на початку 1460-х років виникає чернетковий текст першої частини *Анналів* (доведений до 1406 р.), який згодом переписується начисто основним писцем (чи «писцем В» за Семкович-Зарембіною)³⁴ у два прийоми: у 1463 р. (частина *Анналів* до 1240 р.) та у 1463–1465 рр. (частина, що містить повідомлення за 1241–1338 рр.)³⁵. Отримавши переписаний набіло текст, Длугош починає «другий етап» роботи із текстом — редагування (на це вказують зроблені його рукою маргіналії та приписки у тексті, викреслювання, інколи затирання тексту). Але важливо, що основний текст (переписаний «писцем В») вже існує на початковому етапі роботи Длугоша з текстом і може служити «відправною точкою» для аналізу.

Хронологічно етапи роботи, що стосуються нашої теми, виглядатимуть наступним чином: за спостереженнями Щавелевої, першим етапом роботи над рукописом автографу можна назвати закупівлю паперу, яка відбулася 1461 р. (тобто на 1461 р. «чернетка *Анналів*, доведена принаймні до 1406 р., вже існувала»)³⁶. Частина, яка містить усі тексти, що розглядатимуться, була переписана основним копіїстом («писцем В») у 1463–1465 рр., але те, що партія паперу після закупівлі одразу ж була поділена на три частини³⁷, говорить про те, що і ця частина теж вже існувала у чернетці 1461 р. Редагування Длугошем власного тексту, переписаного набіло на початку 1460-х років, очевидно, не було одномоментним, і продовжувалося фактично до його смерті у 1480 р. Доречно згадати слова самого Длугоша, про те, що кожен сторінку своєї праці він переробляв іноді по шість разів³⁸.

Звернімося безпосередньо до повідомлення *Анналів* про коронацію Данила. Як уже було вказано, Семкович-Зарембіна показала, що в автографі Длугоша є два тексти про коронацію Данила³⁹:

33 Етапи роботи Длугоша викладаємо тут за публікацією результатів досліджень Н.І. Щавелевої: Щавелева Н.І. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша*, 23–34.

34 Щавелева Н.І. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша*, 25.

35 Щавелева Н.І. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша*, 25–26.

36 Щавелева Н.І. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша*, 26.

37 Щавелева Н.І. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша*, 26.

38 Перфецький С. *Перемишльський літописний кодекс*, 2.

39 Wanda Semkowicz-Zarembina, “Autograf Długosza i jego warsztat w nowej edycji „Annales”,” 27–28; Dariusz Dąbrowski, “Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza,” 109–111.

1) повідомлення, датоване Длугошем 1246 роком⁴⁰, що є розлогою оповіддю про коронацію (приписка на нижньому полі (див. рис. 4)) та

2) повідомлення, вміщене під 1253 роком⁴¹, що значно менше за обсягом та пізніше закреслено (вставка у середині тексту та маргіналія на полі (див. рис. 2)).

На думку дослідниці автографу *Анналів Семкович-Зарембіної*, першопочатково інформація про коронацію Данила була вміщена Длугошем під 1253 р., а згодом автор перемістив її на сім років раніше — під 1246 р.⁴², суттєво відредагувавши повідомлення⁴³. Причому попередня приписка (повідомлення під 1253 р.) була закреслена, тобто автору йшлося про передаткування події, а не про подвоєння повідомлення.

Важливо наголосити на тому, що обидва тексти є приписками: «фрагмент 1253 р.» є вставкою в текст; «фрагмент 1246 р.» являє собою приписку на нижньому полі аркуша. Тобто обидва фрагменти належать вже до другого етапу роботи Яна Длугоша над текстом. Вони не одночасні, вносилися до тексту послідовно (про що, зокрема, свідчать різні чорнила), хоча про часовий інтервал між їхньою появою немає можливості судити.

Зміна Длугошем дати коронації (з 1253 на 1246 р.) переконує, що відпочатково він взагалі не знав, коли саме відбулася подія, і у нього не було жодних підстав (документальних, текстуальних) для безумовного і переконливого хронологічного приурочення події. Тим самим одержуємо підстави для попередніх висновків про джерела повідомлень Длугоша стосовно коронації Данила. Цілком очевидно, що він не мав перед собою якогось «документу з оточення краківського єпископа Прандоти» чи якоїсь «польської реляції» з інформацією про коронацію, що сталася певного року. Не знав він і короткого повідомлення *Рочника Красінських*, де стисло сказано про коронацію Данила у 1253 році⁴⁴. В протилежному разі, автору не довелося б шукати « нової » дати. Іншими словами, у Длугоша не було текстуального свідчення із проставленою датою, і хронологічне приурочення події йому доводилося вгадувати чи викомбінувати за якимись непрямыми вказівками. Як видно, навіть цей перший досвід не цілком переконав Длугоша у правильності рішення, і він згодом дійшов іншого висновку.

40 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czartoryskich, 1306 IV Rkps, s. 543 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/592].

41 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czartoryskich, 1306 IV Rkps, s. 558 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/607].

42 Wanda Semkowicz-Zarembina, *Powstanie i dzieje autografu Annalium Jana Długosza*, 27–28. Див. також: https://dlugosz.polona.pl/pl/jan-dlugosz/3 (11.04.16)

43 Щодо співвідношення текстів див.: Dariusz Dąbrowski, “Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza,” 109–122.

44 “Anno domini 1253 Daniel dux Russie in regem coronatur” (Rocznik Krasinski, wyd. August Bielowski, MPH, t. III (Lwów, 1878), 132.

Три повідомлення про коронацію Данила Романовича

Здається, ніхто з дослідників не звертав увагу на те, що повідомлення про коронацію Данила Романовича за латинським обрядом читається в *Анналах* ще в одному місці: під 1266 роком. Це — звістка про смерть Данила, де Длугош вміщує також текст булли папи Олександра IV від 13 лютого 1257 р. (див. рис. 1)⁴⁵. На відміну від повідомлень 1246 р. та 1253 р., текст про смерть «відступника Данила» та інформація про його коронування не є припискою чи вставкою, а знаходиться в основному тексті рукопису, писаному рукою «писця В», як і текст булли папи Олександра, знайденої Длугошем у архіві Краківського капітулу⁴⁶. Тобто ми впевнено можемо говорити про те, що саме це повідомлення про коронацію Данила є хронологічно найпершим в *Анналах* і з'явилося ще серед тих авторських матеріалів, що згодом були переписані основним писцем автографу.

З огляду на систему роботи Яна Длугоша над текстом *Анналів*⁴⁷, можна припустити наступну послідовність появи інформації про коронацію Данила: на початку 1460-х років (коли копіїсти переписували основний, вже створений текст першої частини *Анналів*) Длугош знав про коронацію та «зраду» Данила з булли папи Олександра. Інформація про коронацію Данила потрапила у некролог князя саме через те, що інших даних (в тому числі й хронологічних приурочень події) Длугош не мав. Наступним етапом роботи із сюжетом коронації є, очевидно, вставка під 1253 роком, яка згодом була ліквідована Длугошем (закреслена в рукописі), а замість неї було створено розширену версію, що була перенесена під 1246 р. і дописана на нижньому полі аркуша.

Вірогідним виглядає наступне припущення: вперше хроніст дізнався про коронацію Данила з папської булли 1257 р., де, однак, не було зазначено дати. Згодом Длугош почав «шукати» інші джерела про цю подію. Цілком логічно, що «знахідкою» міг стати *ГВл*, який надавав більш докладну інформацію, але, на жаль, не подавав дати коронації, адже являв собою недатований текст⁴⁸. Останнє водночас пояснює, чому Длугош вважав за необхідне продовжувати шукати дату коронації і водночас почував себе досить вільно у датуванні.

45 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czartoryskich, 1306 IV Rkps, s. 606–607 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/655]. Д. Домбровський коротко згадує про вплив «повідомлення 1266 р.» на повідомлення «1246 р.», але не йде далі констатації. (Див. Dariusz Dąbrowski, “Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza,” 113).

46 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czartoryskich, 1306 IV Rkps, s. 606–607 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/655].

47 Про це докладніше див.: Wanda Semkowicz-Zarembina, *Powstanie i dzieje autografu Annalium Jana Długosza*; Wanda Semkowicz-Zarembina, “Autograf Długosza i jego warsztat w nowej edycji ‘Annales’,” 271–275. Щавелева Н.И. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша*, 24–35.

48 Як відомо, початкова версія *ГВл* не мала хронологічної розмітки, порічна сітка з'явилася пізніше.

Перейдімо тепер до безпосереднього аналізу повідомлень Длугоша про цю подію. При цьому спробуємо послідовно простежити, як хроніст працював з джерелами і створював власні версії коронації князя Данила та обставин, що їм передували.

Повідомлення про смерть та коронацію Данила під 1266 роком

Початкова версія Длугоша про коронацію Данила містилася в основному тексті автографу серед повідомлень за 1266 рік⁴⁹. Вважаємо це повідомлення первісним, оскільки, як було сказано вище, воно міститься серед масиву тексту, переписаного набіло з заміток Длугоша основним писцем рукопису (рис. 1).

Отож, під 1266 р. знаходимо повідомлення про смерть «відступника, князя Данила, короля Русі, котрий залишив по собі двох синів — Лева і Романа». В наступних фразах хроніст викриває «відступництво» Данила: «обіцяв разом зі своїм народом покинути руське визнання і перейти до правдивої віри та єдності з римським костелом». Однак після «урочистого коронування і найменування», володар Русі «відступився від католицької віри і повернувся знову на визнання руське». На доказ достовірності своїх тверджень Длугош посиляється на автентичний документ — буллу папи Олександра IV до Данила, котра «зберігається в архіві краківського костелу», в якій «папа засуджує це відступництво»⁵⁰. Тут же дослівно наведено повний текст булли. У ній папа в рішучих виразах звинувачує князя у тому, що той після коронації «виявив невдячність до великої ласки, зневажив релігію, переступивши через власну присягу, не дотримався того, що обіцяв відносно покори цій церкві й згаданого дотримання віри [...] погордував церквою і зневажив Ісуса Христа». Після цього висловив сподівання: «ми сподіваємось також, що ти візьмеш під увагу те, що не церкву, а самого себе обдурюєш, ганебно відступивши від обіцянки, яку ти нам дав». Наприкінці булли читається доручення папи єпископу оломоуцькому та вроцлавському покарати Данила за допомогою світської влади, якщо він так і не виправить свого відступництва від римського Апостольського престолу.

Схоже на те, що Длугош справді працював з автентичним текстом булли (або з одним із її примірників), яка й досі зберігається у краківському архіві⁵¹:

49 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czatoryskich, 1306 IV Rkps, s. 606 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/655].

50 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 7, 194. (під 1266 р.). Або: https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/jana-dlugosza-roczniki-czyli-kroniki-slawnego-krolestwa/1532

51 На це вказував ще М. Чубатий, однак без обґрунтування (Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії. *ЗНТШ*. Т. 123–124. Львів, 1917, 62–63).

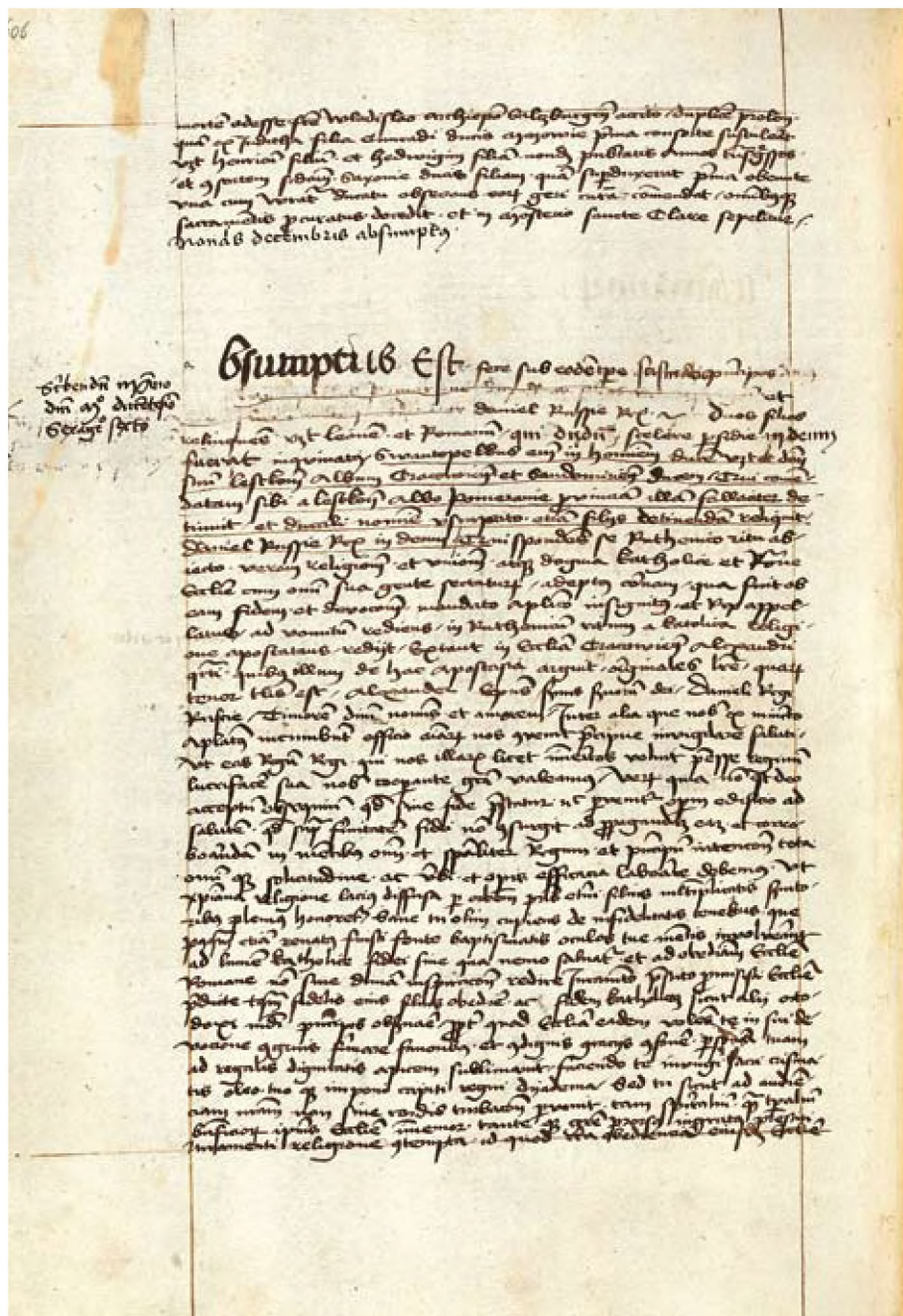

Рис. 1. Сторінка 606 автографу Анналів
із повідомленням про смерть та коронацію Данила

наведений в *Анналах* текст булли практично ідентичний до того її варіанту, що зберігся у регестах ватиканського архіву⁵².

Для нашої теми важливо, що під впливом тексту булли Длугош створив образ Данила як «хитрого відступника». В даному випадку неважко помітити тотожність негативних конотацій стосовно персони князя у текстах булли та Длугоша. Булла, як бачимо, на цьому етапі роботи Длугоша стала єдиним джерелом інформації про коронацію, зокрема й того, що вона відбулася на умовах присяги про зміну князем «грецького обряду». Її (інформацію) Длугош додав до повідомлення, яке запозичив з *Великопольської хроніки*⁵³. В останній під 1266 р. містилася наступна коротка згадка: «руський король, батько Лева і Романа, віддавши борг природі, переселився з цього світу до Господа»⁵⁴.

Як бачимо, вихідне повідомлення одного з найбільш вагомих польських історичних текстів XIII ст. — *Великопольської хроніки* — про смерть руського короля було нейтральним за змістом. До речі, в усіх польських історичних пам'ятках XIII ст. князь Данило не наділений жодними негативними конотаціями (за винятком репутації сина Шварна). Длугош, проте, зображує князя відступником. Це сталося під впливом папської булли. Той факт, що хроніст повністю зацітував її у своєму творі свідчить, що Длугош розглядав буллу як надзвичайної ваги джерело, що єдине, на його думку, могло документувати історичність коронації Данила. Водночас ця обставина виказує міру інтересу хроніста до обставин коронації руського володаря. Очевидно, цей інтерес спонукав Длугоша до пошуку додаткових джерел інформації. Віднаходження ним нових даних та їх осмислення відобразилося у двох приписках до основного тексту, які розглянемо далі. Тут варто звернути увагу на той факт, що Длугош і пізніше повертався до аналізованого тексту про смерть Данила. Як видно з рукопису автографа (див. рис. 1), Длугош вилучив з першопочаткового варіанту приблизно два рядки (до імені Данила — “Daniel Russiae Rex etc.”) — вони були затерті (і тепер не читаються взагалі), а поверх затертого Длугош, власною рукою приписав “scismaticus”, уточнюючи характеристику руського князя. Редакторська правка цілком у дусі подальших текстів.

52 Див. публікацію цього тексту в: *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953)*, collegit intr. Atanasius G. Welykyj (Romae, 1953) (далі — Welykyj), 49–51, № 34. Існує український переклад: *Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X — початок XVII ст.)*. К., 1988, 29–30. Док. № 26.

53 Про те, що Длугош працював саме з цими джерелами див. також у: Aleksander Semkowicz, *Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich*, 286; Dariusz Dąbrowski, “Czy Jan Długosz pisał siódmą księgę «Annalium» korzystał z Kroniki halicko-wołyńskiej,” 169; *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 7, 194. Nota 22, 23.

54 Цит. за публікацією тексту хроніки у: *Великая хроника о Польше, Руси и их соседях*. М., 1987, гл. 147.

Приписка про коронацію під 1253 роком

Як видно з автографу *Анналів*, на певному етапі редагування основного тексту Длугош серед повідомлень про події 1253 р. власноруч зробив приписку стосовно коронації Данила⁵⁵. Приписка розташована між повідомленнями 1253 року, та текст ще й підредагований Длугошем: він вставив на полі слова *altera vice priorem coronationem innovando et confirmando*. Це може говорити про належність цієї приписки до «каталожного» етапу роботи Длугоша. Тобто вона могла з'явитися під впливом нового джерела, коли Длугош вже почав другу редакцію *Анналів*, але ще не авторизував текст, а тільки виписував інформацію. Маргіналія на полі до вписки про коронацію Данила починається тими самими словами, що і приписка на попередній сторінці до згадки другої місії Опізо: *altera vice*⁵⁶, що очевидно пов'язує між собою ці фрагменти і може бути аргументом до того, що Длугош шукав дату для визначення коронації, спираючись на відомі з джерела факти (як от, наприклад, місії Опізо).

Наведемо переклад даного фрагменту:

Опізо, аббат Меззано, легат апостольського престолу, за дорученням папи Іннокентія IV у присутності краківського єпископа Прандоти та деяких інших польських єпископів Данила, князя Русі, [вдруге для відновлення та підкріплення попередньої коронації] у замку Дорогичин на королівство Русі помазує та коронує, зобов'язання клятви від нього отримано, що обряд грецький покинувши, як він, так і народ руський, обряд римський приймає та вищості римського понтифіка вірно підкоряється. Йі численними інсигніями та дарунками від Данила, нового короля, був удостоєний⁵⁷.

Як покажемо далі, ця приписка Длугоша з'явилася під впливом *ГВл*.

ГВл, як вже було зазначено на початку, є єдиним джерелом, що містить інформацію про місце коронації Данила — в замку Дорогичині. Його згадка в приписці Длугоша зроблена під явним впливом літопису, оскільки раніше — в четвертій книзі *Анналів*, у повідомленні під 1112 роком — хроніст назвав Дорогичин центральним містом і фортецею ятвягів⁵⁸ (очевидно, сплутавши До-

55 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czartoryskich, 1306 IV Rkps, s. 558 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/655].

56 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czartoryskich, 1306 IV Rkps, s. 557 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/654].

57 Латинський відповідник: *Opiso abbas de Meszano Apostolice Sedis legatus de mandato Innocentii pape quarto, assumpto sibi Prandotha Cracoviensi episcopo et nonnullis aliis Polonie episcopis, Daniele ducem Russie [altera vice priorem coronationem innovando et confirmando] in castro Drohiczin in regem Russie inungit et coronat, sponsione iurisiurandi ab eo accepta, quod ritu Greco deserto tam ipse quam natio Ruthenica ritum Romanum assumeret et Summo Pontifici Romano fideliter obediret. Et plurimis honoratur a Daniele rege novo insignibus donis*. Див.: Dariusz Dąbrowski, "Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza", 109. Відповідне місце автографу у: https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/607. Висловлюємо вдячність Олексію Смірнову за редагування перекладу даного латиномовного фрагменту.

58 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 4, 323. Або: https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/jana-dlugosza-roczniki-czyli-kroniki-slawnego-krolestwa/795.

рогичин з Райгородом⁵⁹). Утім, для нас важливо інше: лише під впливом вказівки *ГВл* можна було ідентифікувати Дорогичин як місце коронування Данила.

Крім того, лише з літопису можна було дізнатися, що Данила коронував легат Опізо, і притому з волі папи Інокентія IV⁶⁰. Жодне інше джерело подібних відомостей не містить⁶¹.

Нарешті, літопис давав важливу «підказку», коли відбулася коронація. Хоч *ГВл* і не містив порічної сітки⁶², однак давав важливу хронологічну прив'язку: відомості про коронацію і переговори з папськими послами вміщено після згадки про похід князя Данила в Чехію. За послідовністю літописної оповіді, папські послы намагалися зустрітися з князем на його зворотньому шляху з походу (здійсненого до Опави на допомогу угорському королю Белі IV), а опісля тут же сказано про коронування князя легатом Опізо у Дорогичині⁶³. Літопис, отже, міг створити враження, що коронація відбулася одразу ж після повернення з Чехії. Що саме так це сприйняв Длугош, підтверджує та обставина, що приписка в автографі про коронацію Данила зроблена саме після оповіді про Опавський похід. Для нас важливо, що вставку, як видно зі стану аркуша, хроніст міг зробити й в іншому місці, наприклад, на вільному від тексту, достатньо великому нижньому полі. Однак він зробив її у менш зручному, зате — у більш вірогідному місці, відповідно до того, як підказувало літописне джерело⁶⁴.

Загалом, приписка Длугоша про коронацію не містить жодних оцінок: судячи з того, що текст було дещо підредаговано (слова *altera vice priorem coronationem innovando et confirmando* були дописані на полі із позначкою місця вставки до тексту, див. рис. 2), можна припускати, що тут ми маємо справу із «каталожним записом» (див. вище). Тобто фрагмент належить до «другої редакції» за Семкович-Зарембіною — тієї стадії роботи над *Анналами*, коли чистовик стає чернеткою.

Однак вже тут почерпнута з літопису інформація подана у власній інтерпретативній рамці польського хроніста. Остання, як ми вже знаємо, сформулась під впливом тексту папської булли 1257 р., що ясно зазначає умови коронації — присяга про відмову від «грецького обряду» та прийняття зверхності папи. У літописі умови подано інакше: тут навпаки йшлося про збе-

59 Див.: Шавелева Н.И. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша*, 413, прим. 257.

60 *ПСРЛ* 2: 826.

61 На що обставину звертав увагу Грушевський (Грушевський М.С. *Історія України-Руси*, 69–70, прим. 3).

62 У *Іпат.* повідомлення про коронацію вміщено під 1255 р. Грушевський обґрунтував датування «не пізніше осені 1253 р.» (Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинського літопису. *ЗНТШ*. Львів, 1901. Т. 41, 1–72).

63 *ПСРЛ* 2: 826.

64 Див.: <https://dlugosz.polina.pl/pl/roczniki/autograf/607>. Ці спостереження спростовують тезу Домбровського, ніби Длугош не знав літописної прив'язки коронації до Опавського походу (Dariusz Dąbrowski, "Czy Jan Długosz pisząc siódmą księgę "Annalium" korzystał z Kroniki halicko-wołyńskiej," 156–157). Ця прив'язка зникла в остаточній версії *Анналів*, тобто у повідомленні про коронацію під 1246 р.

реження «обряду» в недоторканності. Цілком очевидно, що в очах Длугоша умови коронації, викладені в папській буллі, мали більший авторитет, ніж версія «літопису схизматиків».

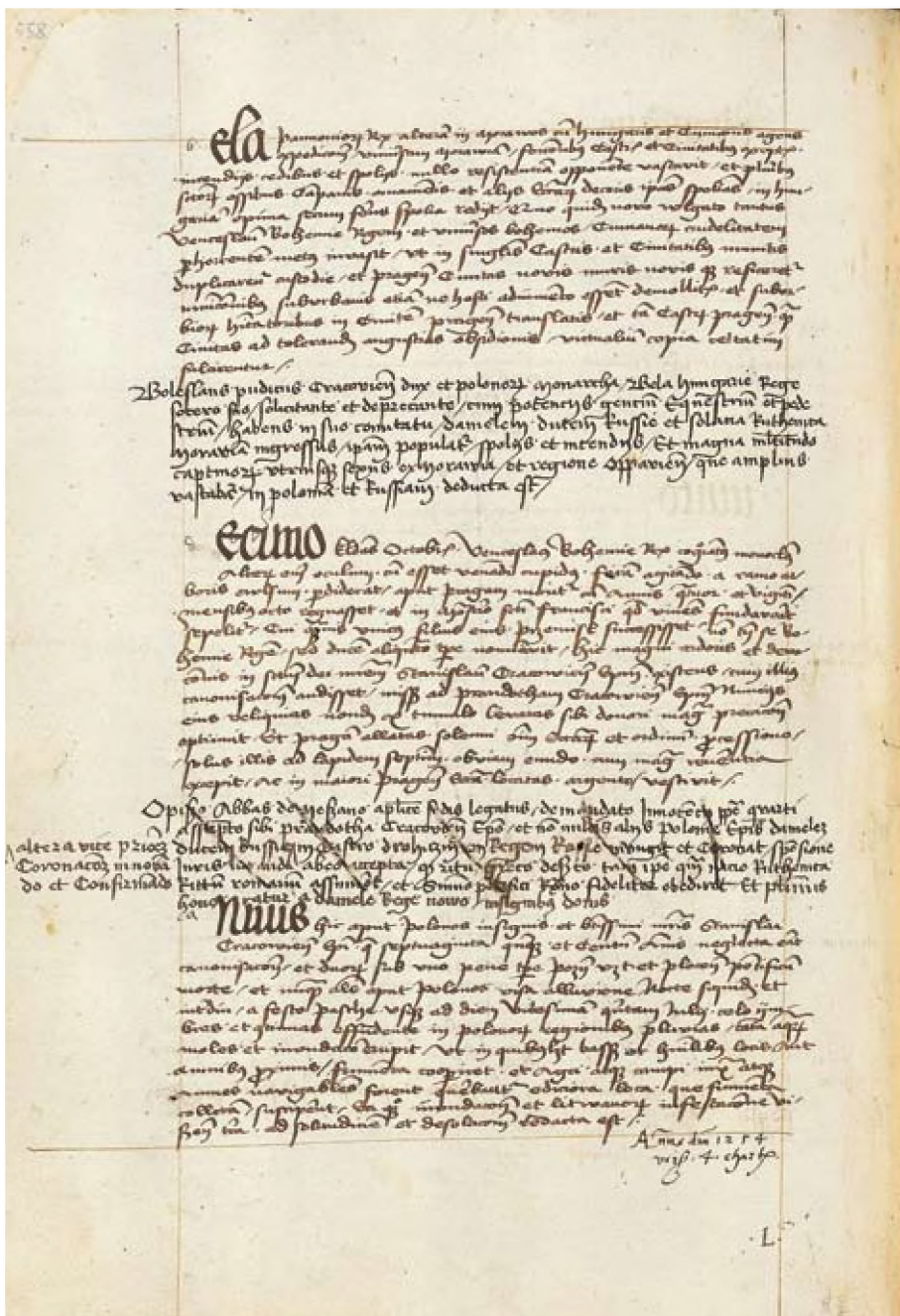
Уже зкомпонувавши фрагмент про коронування Данила, Длугош зробив до нього вставку в тому смислі, що ця коронація була «повторна» задля «відновлення та підкріплення попередньої коронації». Слова Длугоша не варто розуміти як вказівку на «першу» коронацію під 1246 р. і свідчення того, що, працюючи над «фрагментом 1253 р.», Длугош задумував ідею подвійної коронації Данила Романовича. У цей час «версія 1246 р.» ще не існувала; коли ж виникла вона, зникла (була ретельно викреслена) «версія 1253 р.» Іншими словами, в історії автографу *Анналів* не було моменту, коли б обидві версії існували одночасно. Це, своєю чергою, означає, що в жодний момент роботи над текстом Длугош не передбачав можливості двох коронацій Данила. Отже, ремарка намагається донести якусь іншу ідею.

Насправді автор *Анналів* мав на увазі не повторну коронацію Данила, а відновлення королівського титулу на Русі. Ремарка Длугоша є алюзією на попередню коронацію, якою, власне, королівство на Русі й було вперше встановлено — угорського королевича Коломана, по відношенню до якої нинішня (Данила 1253 р.) була другою.

Сюжет коронування Коломана досить виразно фігурує в *Анналах* під 1208 р.: сина угорського короля Андрія запросила галицька знать задля припинення безладдя і міжусобиць, що запанували після загибелі 1205 р. Романа Мстиславича. Однак після церемонії коронації католицькими єпископами (зокрема, краківським Вінцентієм Кадлубком) галицька знать почала побоюватись, чи не призведе коронація до втрати їхнього традиційного обряду, що, зрештою, й стало причиною вигнання Коломана з Русі⁶⁵. І хоча Коломан повертається до Галича, з його скорою смертю королівську традицію можна вважати перерваною. Упродовж сорока п'яти років після Коломана на королівство Русі ніхто не був помазаний, отже, коронування Данила осмислювалось Длугошем як відновлення «королівства Руського» під зверхністю римського понтифіка.

Крім того, коронація осмислювалась Длугошем як подія з еклесіастичними наслідками: отримання корони передбачало перехід до латинського обряду. Це пояснює, чому в приписці 1253 р. свідками коронації названо латинських ієрархів — краківського єпископа Прандоту та «деяких інших єпископів». Постаць єпископа Прандоти є особливо значимою в цьому контексті, і до причин, що спонукали Длугоша виокремити його роль у коронації Данила, звернемося у своєму місці.

65 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 6, 286–287. A6o: <https://długosz.polina.pl/pl/roczniki/jana-dlugosza-roczniki-czyli-kroniki-slawnego-krolestwa/1214>.

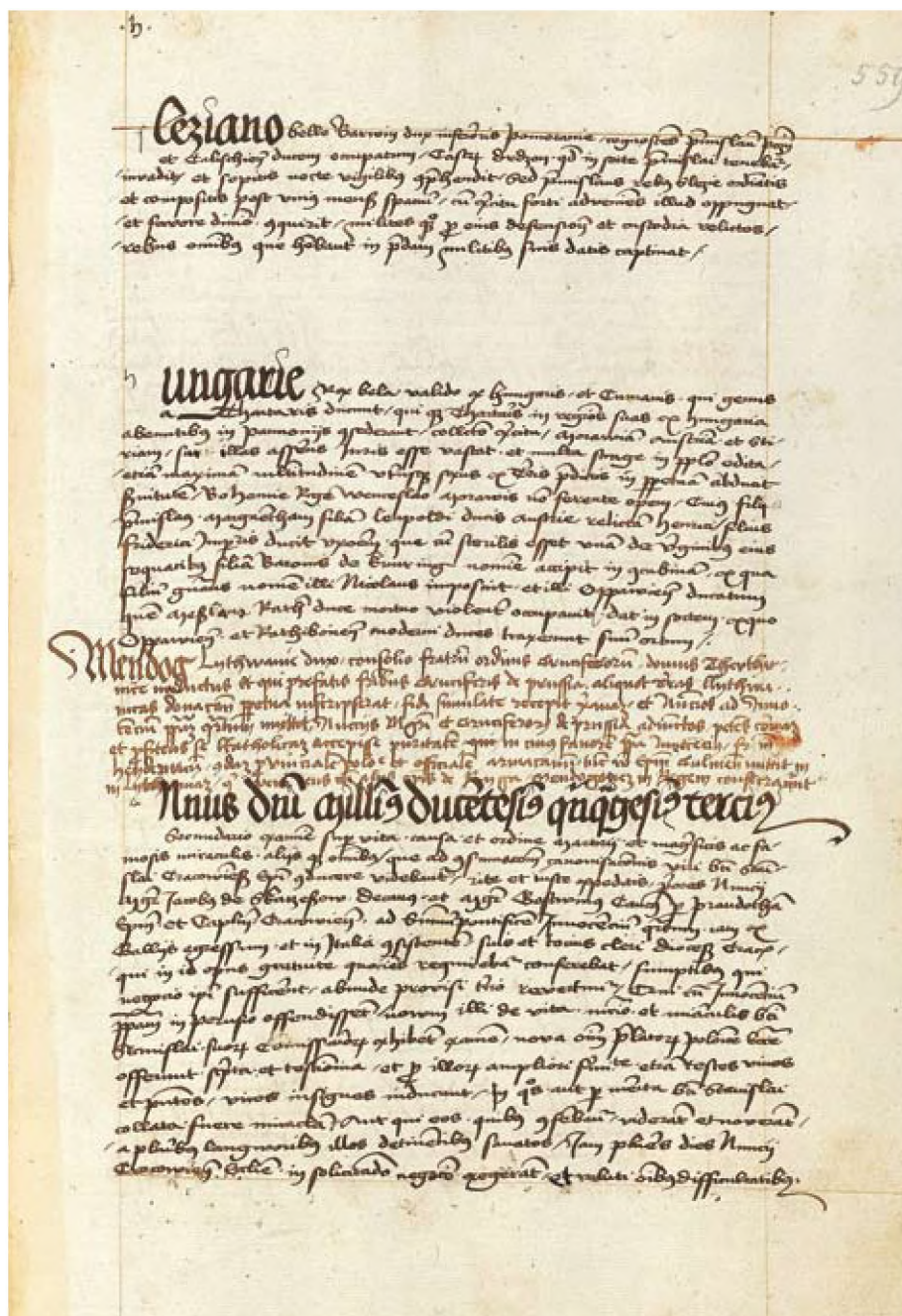

Рис. 3. Сторінка 559 автографу *Анналів* з припискою Длугоша про коронацію Міндовга 1252 р.

Поза тим, вставка Длугоша про коронацію Данила явним чином пов'язана за змістом і за топографією в рукописі з іншою вставкою до *Анналів* (судячи із кольору чорнил, зробленою не одночасно), яка стосується коронації іншого східноєвропейського володаря — литовського князя Міндовга (рис. 2, 3). Так, до повідомлень під 1252 роком Длугош вписує інформацію про коронацію Міндовга, який удав із себе християнина та був коронований (рис. 3)⁶⁶. Цікаво, що у рукописі автографа при переписуванні були переплутані аркуші, тож два тексти про коронації опинилися на одному розвороті і точно навпроти один одного: стор. 558 — коронація Данила (рис. 2), стор. 559 — Міндовга (рис. 3). З цим, можливо, пов'язане і датування Длугошем обидвох коронацій: Міндовга — під 1252 роком, Данила — наступним 1253 р. Обидві приписки також логічно між собою пов'язані і в загальній риторичній схемі *Анналів*: обидва володарі лише вдавали, що приймають католицтво, а після коронації — повертаються до своїх «заблуджень».

Підсумуємо: під час чергового редагування тексту *Анналів* Длугош зробив приписку про коронацію Данила. Її наповнення мів забезпечити текст *ГВл*, інформацію якого хроніст інтерпретував відповідно до змісту папської булли, в якій викладено умови отримання Данилом королівського титулу.

Приписка про коронацію під 1246 роком

На одному з пізніших етапів роботи над текстом Длугош, під впливом обставин, які ще потрібно з'ясувати, вирішив радикально змінити задум. Він створив новий, докладніший текст про коронацію Данила і дійшов думки про іншу дату самої події. Попереднє повідомлення (під 1253 р.) було викреслене, а опис коронації був переписаний начисто самим Длугошем під 1246 роком у вигляді приписки на нижньому полі аркуша⁶⁷. Текст знов потрапив до місця, пов'язаного із Опізо: у основному тексті рукопису йдеться про перше посольство Опізо до Польщі.

Це третя і фінальна версія про коронацію Данила. Текст написаний чисто, майже без виправлень та дописок (на відміну від приписки під 1253 р.), що може говорити про його належність до етапу авторської переписки попередньо занотованої інформації.

Розглянемо детальніше зміст остаточної версії історії коронації у Длугоша.

Розлоге повідомлення про коронацію «правлячого князя київського і дрогицького» (дорогичинського) розпочинається з констатації існування великого бажання у Данила «мати гідність королівську поміж іншими руськими

66 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czarotoryskich, 1306 IV Rkps, s. 559 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/608].

67 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Czarotoryskich, 1306 IV Rkps, s. 543 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/592].

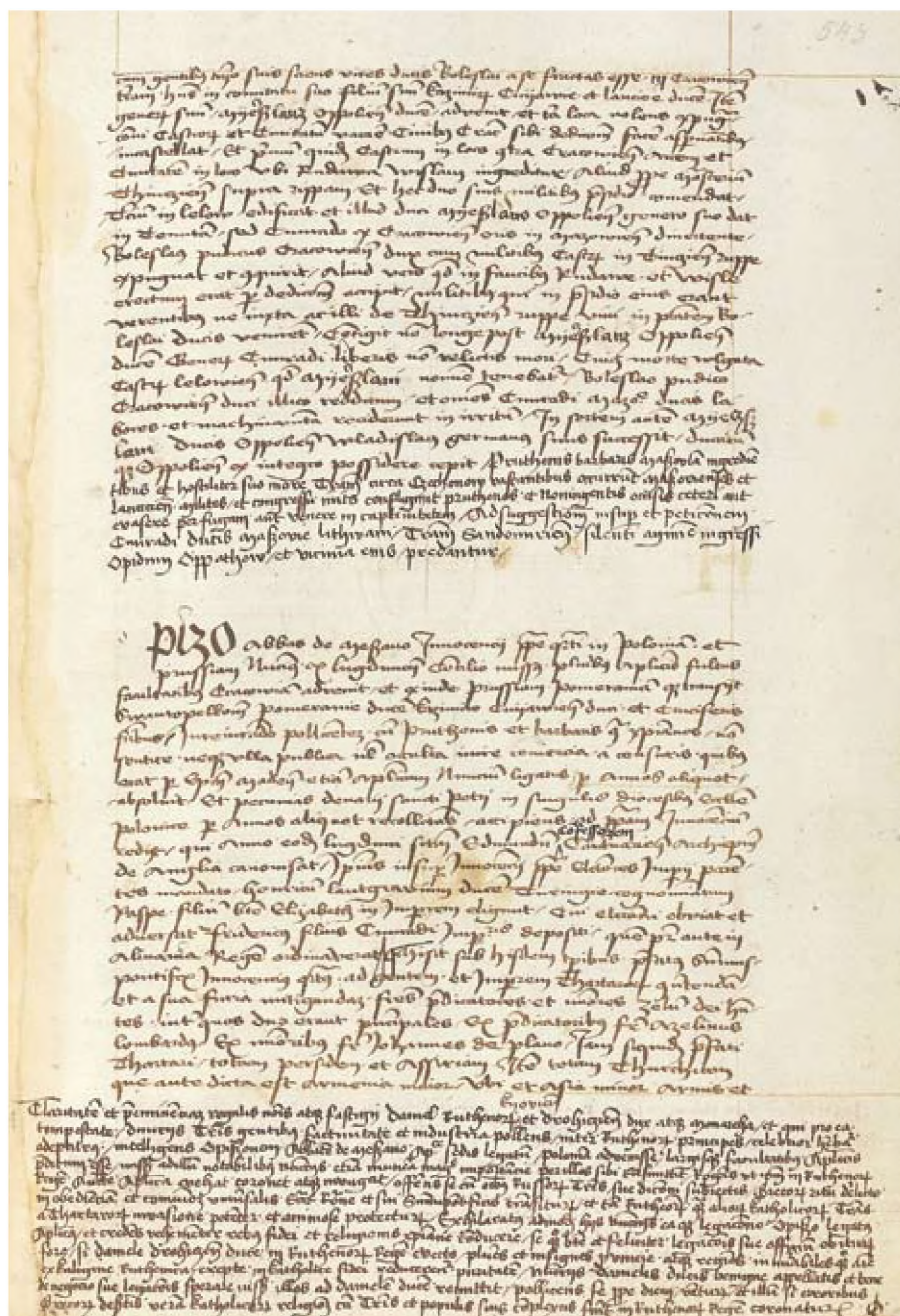

Рис. 4. Сторінка 543 автографу *Анналів* з припискою Дрогоша про коронацію Данила Романовича 1246 р.

князями». Воно підсилювалось значним розміром його територій і багатств. Як повідомляє хроніст, Данило дізнався про прибуття папського легата Опізо до Польщі та відправив до нього визначних мужів з коштовними подарунками, що супроводжували прохання коронувати і помазати його «іменем столиці Апостольського престолу». За це князь обіцяв разом зі своїми численними підданими відкинути грецький обряд, визнати владу папи, а також потужно і старанно захищати руські та інші католицькі краї від нападів татар. Опізо, зваживши на перспективу спасіння великої кількості християнських душ, відправив назад княжих послів з ласкавою відповіддю та обіцянкою прийти на Русь і коронувати Данила, в разі його відмови від «заблуджень» грецького визнання та прийняття права католицької віри. Польські єпископи, а особливо краківський Прандота, радили Опізо відмовитись від цієї обіцянки, вказуючи на «хитрість та нестатечність у вірі» Данила. Як зауважує автор *Анналів*, Опізо цього не зробив з трьох можливих причин: через бажання прислужитися християнській вірі, або через намір уславити свою місію такою коронацією, або через недовіру до поляків, яких запідозрив у заздрощах. Далі читаємо про церемонію коронації і помазання у Дорогичині — столиці князя Данила, куди з'їхались спеціально запрошені для цього руські князі і «пани». В їх присутності володар присягнув Опізо «з усіма своїми панами, старшиною і підданими прийняти віру, обряд і звичай римської церкви», а також підкорятися римському папі Інокентію IV і його наступникам⁶⁸.

Стисло підсумуємо основні смислові акценти усього повідомлення: коронація і помазання Данила стала особистим рішенням папського легата, здійсненим у відповідь на обіцянки руського князя визнати латинський обряд і протистояти татарам (хоча про останнє вже не зазначено в описі його присяги). У повідомленні чітко розставлено оцінки героям: могутній та хитрий князь Данило, ошуканий папський легат Опізо та проникливий польський єпископ Прандота.

Представлене вище повідомлення Длугоша виразно відрізняється від змісту попередньої приписки, а також від версії одного зі своїх основних джерел — *ГВл*. Порівняно з Длугошевим, літописне повідомлення має «телеграфний» характер. За літописною версією, коронування Данила мало прямо протилежну ініціативу — виходило від папських послів, котрі кілька разів пропонували, майже нав'язували, князю «коруну і сан королівства». Спершу, коли Данило повертався з Опавського походу у Чехії і відмовився зустрітись з папськими посланцями у Кракові. Вдруге було відмовлено посланому римським папою «біскупу беренському і каменецькому» через від-

68 Дослівний переказ даного повідомлення Длугоша подаємо за його останнім польськомовним виданням: *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 7–8. Warszawa, 2009, 69–72. Або: <https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/jana-dlugosza-roczniki-czyli-kroniki-slawnego-krolestwa/1408>.

сутність допомоги у війні з татарами («ратъ Татарьская не престаѣтъ. злѣ живущи с на^м // то како могоу прияти вѣнѣць бес помощи [папи]») ⁶⁹. І лише з третьої спроби легат Опізо коронував Данила після обіцянок допомогти у війні з татарами та тривалих вмовлянь Данилової матері, польських князів Болеслава та Семовита, а також «бояр лядських», котрі теж обіцяли підтримку «противоу поганымъ». Опису самої коронації у літописі немає: лише коротко зафіксовано, що «Данило же приа . ѿ Ба вѣнѣць. в городѣ . Дорогъчинѣ». Попередня фраза додатково розкриває, від кого саме прийнято вінець — від Бога, римських та своїх єпископів: «ѡнъ же вѣнѣць ѿ Ба приа . ѿ црѣкве стѣхъ апостолѣ . и ѿ стола стго Петра . и ѿ ѡца своего папы Некѣнтиа . и ѿ вси^х еп^сповъ своихъ». Показово, що літописець особливо наголошує на толерантності папи до східного обряду: «Некентии бо клянаше тѣхъ. хоулащимъ вѣроу Грѣцкоюу. правовѣрноую» ⁷⁰. Таким чином, літописна версія містить прямо протилежні акценти — ініціатива коронування належить папі та його послам, крім того, здійснена на прямо протилежних умовах (збереження грецького обряду і допомога папи та поляків у війні з татарами). Більше того, обидва тексти називають дзеркально відмінне коло «учасників» довкола Данила і легата Опізо: у Длугоша ними є польські єпископи і руські князі, у літописця — польські князі, бояри та руські єпископи.

З огляду на такі смислові відмінності обох текстів Домбровський наполягав на тому, що Длугош не знав інформації *ГВл* ⁷¹. Однак і *ГВл*, і *Анналі* оперують практично тим самим набором інформації, а відрізняються лише її дзеркально протилежною репрезентацією.

За логікою Домбровського, знайомство Длугоша з версією *ГВл* мало би вплинути на його представлення коронації. Іншими словами, коли б Длугош читав *ГВл*, він мав би запозичити звідти і «факти», і їх тлумачення. Подібні очікування навряд чи виправдані. Длугош не був середньовічним аналістом, він створював текст за взірцями ранньоренесансної гуманістичної історіографії. Тут факти значною мірою уже були від'єднані від інтерпретації. Запозичена інформація могла інтерпретуватися інакше, ніж у джерелі, доповнюватися власними здогадами історика, які (здогади) часто перемішувались з інформацією достовірного джерела і в сумі формували повідомлення цілком інакшого змісту ⁷². Длугош не становить у цьому виключення: за спостереженнями дослідників він часто правив запозичену із джерел інформацію, доповнював власними припущеннями та риторичними вставками, довільно

69 ПСРЛ 2: 826.

70 ПСРЛ 2: 827.

71 Dariusz Dąbrowski, "Czy Jan Długosz pisząc siódmą księgę „Annalium” korzystał z Kroniki halicko-wołyńskiej," 156–159.

72 Про гуманістичне історіописання див. класичні праці: Arnaldo Momigliano, *The Classical Foundations of Modern Historiography* (Berkeley, 1990); H. E. Barnes, *A History of Historical Writing* (New York, 1962), 284.

змінював зміст запозиченого — тим самим та чи інша подія отримувала цілком інакше звучання⁷³. Тож цілком логічно припустити, що Длугош, запозичивши базову інформацію про коронацію з *ГВл*, «переплавив» її у рамках власної інтерпретаційної схеми.

Схоже на те, що створення приписки під 1246 р. стало результатом повторного цілеспрямованого переосмислення Длугошем інформації з *ГВл* та тексту папської булли. Як результат, у кінцевій версії коронації з'явилися нові, порівняно з попереднім варіантом під 1253 р. «правки», а сама оповідь стала риторично насиченою і емоційно забарвленою.

Спробуємо зрозуміти логіку історика.

Длугош на власний розсуд змінив інформацію свого попереднього повідомлення стосовно того, кому належала ініціатива коронувати Данила. Якщо у версії 1253 р. Опізо коронував Данила за дорученням папи (ідея, запозичена із літопису), то у фінальній версії під 1246 р. коронація Данила витлумачена як особиста ініціатива папського легата. Таким чином, і літописна інформація, і повідомлення приписки 1253 р. отримали протилежну перспективу. Подібна зміна, очевидно, пов'язана з міркуваннями риторичного плану: позиціонуючи Данила як хитрого князя-відступника, Длугош намагався максимально вивести папу з-під підозри, ніби той став жертвою підступності Данила. Жертвою легковірності натомість зроблено Опізо, на нього й покладено основну відповідальність за самостійно прийняте і, як виявилось, фатальне рішення.

У зв'язку з цим, Длугош змодельовав епізод про активний опір Прандоти та польських єпископів коронуванню галицько-волинського володаря. Мовчазно присутній у версії 1253 р., у версії 1246 р. Прандота став активним героєм в справі коронації Данила.

Введення постаті Яна Прандоти як одного з учасників коронації пов'язане з особливим ідеологічним значенням, якого намагалися надати постаті цього краківського єпископа саме в часи, коли задумувалися і писалися *Аннали*, а також із особистою увагою Длугоша до цього персонажа. У 1454 р., в останні роки життя патрона Длугоша краківського єпископа Збігнева Олесницького, було випадково відкрито поховання одного з його визначних попередників на цій кафедрі — єпископа Прандоти. Почала творитися історична пам'ять про нього, яка швидко перетворилася в культ. Цей процес ілюструє творення списку чуд, що відбувались біля його гробу. Чуда стали реєструватися публічним нотаріусом з ініціативи єпископа Збігнева Олесницького, невдовзі було укладено протокол чудес⁷⁴. Длугош у цьому мав брати безпосередню

73 Stanisław Solicki, "Metoda pracy nad dziejami obcymi w *Annales Poloniae* Jana Długosza," *Studia źródłoznawcze* 22 (1977), 107; Henryk Barycz, *Szlakami dziejopisarstwa staropolskiego: Studia nad historiografią w. XVI–XVIII* (Wrocław, 1981); Щавелева Н.И. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша (книги I–VI)*, 16–23.

74 Див.: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 28, 452. Ім'я Ян безпідставно присвоєне Прандоті у XVII ст.

участь як права рука і продовжувач справи Олесницького. Зрештою він же представив діяння Прандоти у життєписі польських єпископів, що укладався ним протягом 1468–1476 рр.⁷⁵ Прандота був сучасником Данила, ба більше, його смерть, за *Анналами*, сталася того ж 1266 року. З особливою увагою окремі з діянь Прандоти представлено ще раніше — в *Анналах*, де згадано про трепет, з яким цей єпископ оберігав реліквії св. Станіслава. На час коронації Данила Прандота був краківським єпископом. Все це, вочевидь, мотивувало Длугоша зробити Прандоту «свідком» на церемонії коронації. Підтекст тут очевидний: опір Прандоти був додатковим підтвердженням благих діянь одного зі святих поляків, який боровся з «обманом і хитрощами схизматиків», чим самим турбувався про благо вселенської церкви.

Поява епізоду з польськими єпископами і Прандотою ще раз засвідчує, зрештою, добре відому обставину: конфесійну упередженість Длугоша до Русі, її історії та русинів. Як свого часу влучно зауважив Олександр Гейштор, Длугош сприймав Русь через ярлик «секти» і «схизми». Подібні уявлення у середньовічній Польщі почали формуватися ще у XIV ст. (вперше фіксуються в анонімному описі Східної Європи *Descriptio Europae orientalis* 1308 р.). Длугош, зі свого боку, з особливою увагою фіксував факти, що свідчили б про верховенство Польщі щодо Русі та її цивілізаційний вплив на Русь. Король Данило у цій «схемі історії» є «відступником» і навіть «зрадником»: адже він після «католицького помазання» знову «впав у православ'я»⁷⁶.

З Длугошевою «схемою історії» та з наявними у ній елементами конфесійної упередженості до Русі опосередковано пов'язана й заміна основних героїв коронації — з авансцени зникають польські князі. Це сталося ще на момент створення приписки під 1253 р. Так, у літописному повідомленні було вказано на польських князів Болеслава і Семовита (котрі вмовляли Данила прийняти корону від папи), у версії Длугоша (як під 1253 р., так і під 1246 р.) їх імена відсутні. Такі зміни можна пояснити логікою мислення хроніста, для якого Данилова коронація сприймалася у категоріях зміни обряду. До цієї думки його приводив текст папської булли 1257 р. Якщо, згідно з буллою, коронація відбулася на умовах зміни обряду, то логічним видається присутність у церемонії польських єпископів; відповідно, князі тут — другорядні особи, і про них можна не згадувати. З іншого боку, в рамках Длугошевої «схеми» мазовецьких князів треба було б вважати учасниками Данилового відступництва, що видавалося небажаним.

Поза тим, найважливішою ознакою фінальної версії історії коронації є емоційно насичена словесна характеристика її героїв, створена за відповідними «шаблонами». Ян Длугош писав свій текст за взірцями античних кла-

⁷⁵ Krzysztof Rafał Prokop, *Poczet biskupów krakowskich* (Kraków, 1999), 61–64.

⁷⁶ Гейштор А. Образ Руси в средневековой Польше. *Культурные связи России и Польши XI–XX вв.* М., 1998, 17–26.

сиків та гуманістичної історіографії — аби зворушити та навчити читача на прикладах історії, а в читачеві-поляку збудити гордість за свою країну. Велика роль у цьому відводилась риторичним стратегіям опису: ті чи інші герої представлялись за певною схемою, аби викликати у читача потрібний емоційний відгук. Для Длугоша важливим було представити лицемірство і клятові відступництва руських князів⁷⁷. Історія з князем Данилом явно осмислювалась у цьому ключі. Адже образ руського короля створено за риторичним шаблоном, вже використаним для зображення інших «небезпечних відступників» — галицько-волинського князя Романа Мстиславича та литовського князя Міндовга.

В *Анналах* Роман Мстиславич, батько Данила, представлений злісним і ненаситним тираном, який несправедливо знищив немало своїх підданих і, якби не Боже втручання під Завихвостом, мало не погубив усю Польщу. Така презентація Романа заснована на джерелах Длугоша — *Хроніці* Вінцентія Кадлубка (що взагалі була його важливим наставником в історичному письмі) та *Великопольській хроніці*. Поза тим, хроніст додає від себе кілька нових «фактів», аби довершити образ негативного героя. За його версією, Роман Мстиславич давав васальну присягу вірності та покірності своєму малолітньому племіннику — мазовецькому князю Лешку. Це був обман: володимирський князь Роман розраховував на військову допомогу Лешка для утвердження на галицькому столі. Галицькі бояри не змогли переконати польського князя в тому, що його обдурюють. Вже незабаром князь Роман «підкоривши своїй владі майже всю Русь», порушив присягу підданства: вдерся з величезним військом у Польщу, але загинув від набагато менш чисельного війська Лешка у битві під Завихвостом⁷⁸.

За аналогічною схемою автор *Анналів* представляє відступництво Данила Романовича. Князь давав обіцянки та присягу вірності папському легату у присутності своїх підданих. Це робилося з хитрим умислом, про який Длугош (як і у попередньому випадку) сигналізує, знову вкладаючи в уста дійових осіб попередження про нещирість: легата Опізо остерігає Прандота «та інші польські єпископи». Більше того, образи «відступників» батька і сина осмислювались Длугошем у явному взаємозв'язку: у епізоді про остерігання Прандотою легата Опізо фігурує фраза, що єпископи польські «знали добре характер і спосіб мислення князя Данила»⁷⁹. Таке «колективне знання» польських єпископів про те, чого вартують обіцянки підданства від руських князів, можна зрозуміти після прочитання повідомлень Длугоша про «зваду Романа», Данилового батька. Длугош ніби намагався показати, що після 1205 р. поляків вже

77 Щавелева Н.И. Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша, 59.

78 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 6, 239–245. Або: <https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/jana-dlugosza-roczniki-czyli-kroniki-slawnego-krolestwa/1167>.

79 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 7, 70.

нічим не можна було обманути, тож цілком щирим виглядає в тексті прагнення Прандоти убезпечити папського легата Опізо від небезпеки бути ошуканим.

До цієї пари негативних образів «примикає» також литовський князь Міндовг, хоча його образ менш яскравий в *Анналах*. Але це той же відступник: литовський володар після хрещення своїх підданих, коронування і даних обіцянок Риму та ордену хрестоносців (тевтонцям) повернувся до своїх старих звичаїв⁸⁰. Усі герої погано закінчують, їх знаходить кара господня: Роман загинув, засліплений своїм тиранством і чисельними володіннями, Міндовг — від власних підданих, які боялися його тиранства, Данило — своїм відступництвом погубив душу і осквернив Христа⁸¹.

Наведені вище спостереження стосувалися напрямку «ідеологічного редагування» сюжету коронації Данила під 1246 р. порівняно із коротким і фактографічним варіантом під 1253 р.

Між тим, очевидно, що Длугош повторно звернувся до літописного сюжету коронації, запозичивши до нової версії подробиці, які міг розшукати лише там.

Однією з перших «правок» у кінцевій версії оповіді стало титулування Данила князем київським та дорогичинським. Титул київського князя міг стати результатом знайомства та переосмислення двох фрагментів *ГВл*, що обидва походять із «монгольських сюжетів». По-перше, загадкового повідомлення *ГВл* про те, як князь заволодів Києвом після втечі Михайла Чернігівського в Угорщину і призначив туди посадника: «и вдасть Киевъ в руцѣ Дмитрови обѣдержати противу иноплемєнныхъ языкъ, безбожныхъ татаровъ»⁸². Крім того, Длугош міг знати, що Данило володів Києвом, але свою столицю мав в іншому місті, також з опису подорожі Данила до до Батия: «Данилови Романовичю, князю бывшоу великоу, вбладавшоу Роускою землею . Киевомъ и Володимеромъ и Галичемъ»⁸³.

Підвищення Дорогичина до рангу столиці стало результатом додаткових авторських констукцій Длугоша. Нагадаємо: лише *ГВл* вказує на Дорогичин як місце коронації Данила. Зміна статусу Дорогичина із замку (під 1253 р.) на «столицю князя» (під 1246 р.) відбулася під впливом осмислення виключно літописної інформації про місце коронування Данила. Тут, імовірно,

80 Див. короткі повідомлення про Міндовга в *Анналах* під 1252, 1255, 1260 та 1263 роками: *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 7. Warszawa, 2009, 102, 125, 159, 176.

81 Варто додати, що конструювання Длугошем негативного образу князів-відступників провокувала загальна конфесійна ситуація після Ферраро-Флорентійської унії. У 1470-х рр., як відомо, перспективи унії і ліквідації «схизми» на землях колишньої Русі були невисокими, київський митрополит Григорій II Болгаринівич відмовився від унії з Римом, тож Длугош не оминув нагоди провести історичну паралель.

82 *ПСРЛ* 2: 782. В іншому місці літопису Дмитра названо «київським тисяцьким Данила» (*ПСРЛ* 2: 785).

83 *ПСРЛ* 2: 807–808.

спрацювала наступна логіка: якщо князя помазали у Дорогичині, значить саме там на той момент мала би бути його столиця. Важлива подія, якою є коронація, не могла відбутися у малозначимому для даного правителя місті.

Необхідність ідеологічної обробки сюжету коронації Данила, бажання щільніше пов'язати його з іншими сюжетами та ідеями *Анналів*, пояснює нам закономірність повторного звернення Длугоша до теми. Але чому в процесі своїх міркувань історик вирішив передатувати подію? Що саме могло спонукати його перемістити повідомлення з-під 1253 далеко назад, під 1246 р.? Іншими словами, які доступні Длугошу матеріали могли навести його на думку, що насправді місце сюжету — серед подій 1246 р.?

Гадаємо, до такого рішення підштовхнуло Длугоша повторне і уважне прочитання літописного повідомлення, в процесі якого він наштовхнувся на незауважену ним раніше деталь надзвичайного значення, яка притому збіглася із свідченням іншого його джерела — папської булли. Співпадіння двох головних джерел мало стати серйозним аргументом для Длугоша, щоб перенести подію під 1246 р.

Літописне повідомлення завершувалось вказівкою, що папа Інокентій саме в цей час скликав церковний собор: «хоташоу емоу. сборъ творити. ѿ правои вѣрѣ. ѿ воединеньи църкви»⁸⁴. Отож, коронація відбувалася в контексті якогось надзвичайно важливого церковного собору. Але якого саме? З *Анналів* видно, що Длугош не знав ніяких церковних соборів, окрім Ліонського.

З іншого боку, на те саме натякала й булла папи Олександра 1257 р., яка взагалі стала відправним пунктом усіх його розшуків. Її текст, як у версії Длугоша, так і в її відповіднику у ватиканському реєстрі завершується наступними словами: *non obstantibus aliquibus literis apostolicis, cuiuscumque tenoris existant, per quas effectus presencium impediri valeat vel differri et constitutione de duabus dietis edita in concilio generali*⁸⁵. Тут йдеться про те, що зміст сказаного у буллі «не суперечить жодним апостольським грамотам будь-якого змісту, які могли б перешкодити дії цього послання або відрізнятись від нього, і постанові двох засідань генерального собору»⁸⁶.

Отож, мова йшла про церковний собор, який відбувався у «два засідання», що для Длугоша також було безпомилковою вказівкою на Ліонський собор. За версією самого Длугоша, Ліонський собор засідав двічі: в *Анналах* є повідомлення про рішення собору у 1242 та 1245 рр.⁸⁷ На наступний після другого засідання рік, отже, логічно було покласти дату коронації Данила.

84 *ПСРЛ* 2: 827.

85 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 7. Warszawa, 2009, 155. Відповідник у ватиканському реєстрі див.: *Documenta Pontificum Romanorum*, 49–51, №34.

86 Переклад булли див.: *Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії*, 29–30, док. № 26.

87 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 7. Warszawa, 2009, 42 і 65–66. Повідомлення *Анналів* стосуються рішень щодо відомої боротьби папи Інокентія IV з імператором Фрідріхом II.

Більше того, третій фрагмент інформації також вказував на 1246 р. Ключовою фігурою у справі коронування Данила був абат Опізо. В *Анналах* абат Опізо згадується двічі, і обидва рази під — для нас дуже промовистими — датами. Під 1253 р., описуючи смерть познанського єпископа Богухвала (на підставі *Великопольської хроніки*), Длугош зазначає, що «абат з Меззано Опізо, що став нунцієм Апостольського престолу в Польщі вже вдруге...»⁸⁸. Відзначимо, що слова *altera vice* приписані Длугошем на полі (із позначкою місця вставки), тобто так само, як і у повідомленні 1253 р. про коронацію Данила. Можливо, на етапі роботи над першим варіантом сюжету, приїзд Опізо 1253 р. служив, серед інших міркувань, хронологічним орієнтиром для Длугоша.

Абата Опізо згадано в *Анналах* ще тільки один раз, і саме в контексті Ліонського собору, і саме під 1246 р., де зазначено, що «легат папи Інокентія IV» Опізо «приїхав з Ліонського собору»⁸⁹.

Три фрагменти пазла чудесним чином співпали під 1246 р., по суті, не залишивши Длугошу іншого вибору, крім як датувати коронацію Данила саме цим роком⁹⁰.

Підсумуємо: ідеологічний компонент остаточної версії був змодельований Длугошем під впливом булли 1257 р. Натомість фактографічні деталі, які з'являються тільки у версії 1246 р., можуть пояснюватись повторним використанням тексту *ГВл*.

Цілком окреме питання — в якому вигляді *ГВл* був доступний Длугошеві? Варто пам'ятати, що Длугош не знав руської мови, не розбирав кирилиці і, отже, не міг самостійно читати літопис. В одному з листів до краківського єпископа Збігнева Олесницького хроніст зазначав: «маючи вже сиву голову, я зібрався вчити руське письмо, аби повніше викласти послідовність нашої історії»⁹¹. Але навряд можна припускати, щоб на час створення *Анналів* Длугош достатньо оволодів мовою, аби добре читати літопис⁹². Свого часу Анжей Поппе висунув гіпотезу про книжника-русина з Галицько-Волинської Русі,

88 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Cztoryskich, 1306 IV Rkps, s. 557.

89 Ioannes Dlugossii Annales Poloniae ad annum 1406. Autographum. Fundacja XX. Cztoryskich, 1306 IV Rkps, s. 543 [https://dlugosz.polona.pl/pl/roczniki/autograf/592]

90 На рішення Длугоша змінити дату на 1246 р. могли опосередковано вплинути й інші тексти. Одразу ж після викладу історії коронації Данила в *Анналах* вміщено коротке повідомлення про місію П'яно Карпіні «для навернення татар та огляду їхньої дикості» (*Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Ks. 7. Warszawa, 2009, 71–72). Спокусливо було б припустити (не наполягаючи на слушності), що Длугош був знайомий з одним із численних рукописних примірників тексту реляції Карпіні, де, зокрема, йшлося про те, що Данило і Василько заявили папському легату, ніби «хочуть мати папу своїм отцем і пастирем».

91 До речі, сам Олесницький знав руську мову, що відзначав свого часу князь Вітовт: Щавелева Н.И. *Древняя Русь в «Польской истории»*, 54.

92 Утім, як показала Ю.Радзішевська, у X книзі *Анналів* зустрічаються майже дослівні фрагменти тексту, запозичені Длугошем з якогось літопису ВКЛІ (Julia Radziszewska, “Przejałki Długosza z „Litewskiego latopisu”,” *Długossiana*, 260–266.

який був консультантом Длугоша⁹³. Отож, швидше за все, Длугош користувався підготовленими для нього котримсь із співробітників матеріалами: перекладеними фрагментами літопису, або ж виписками, чи навіть довідками «на задану тему». Важко сказати, наскільки адекватно цей помічник передав зміст прочитаного: чи готував він буквальний переклад фрагменту, чи лише його стислий переказ, утім, в нашому випадку базові моменти почерпнуто з літопису доволі точно: місце коронації, обговорювані при цьому умови та ім'я папського легата Опізо⁹⁴.

З огляду на подібну «технологію» роботи, не варто очікувати від Длугоша детальної обізнаності із літописом. Він міг сприймати його не у вигляді цілісного протяжного тексту, а у вигляді свого роду дайджестів: підготовлених на певні теми досьє. Однією із таких тем, що вочевидь надовго зацікавила Длугоша, був сюжет коронації Данила Романовича, над яким він працював у декілька прийомів і, треба гадати, впродовж тривалого часу. Коли так, то практиковане досі дослідниками «лобове» зіставлення тексту *Анналів* із літописами є методологічно хибним. Очікування, виховані практикою текстології ранньосередньовічних пам'яток, виявляються невинновинними, а розчарування від несправджених сподівань ведуть до небезпечних реконструкцій давніх джерел, що ніколи не існували.

Інститут історії України НАН України

93 Поппэ А. В. Родословная Мстиши Свенельдича. *Летописи и хроники* 1973. М., 1974, 64–91.

94 До слова, та обставина, що Длугош сам не працював з літописом, а знав його «відфільтровану» посередником версію, може пояснити й бідність його праці на топографічні об'єкти та генеалогічну плутанину.